

Samfundet S:t Erik
Stockholm

Stockholms stadsbyggnadskontor
Registraturen
stadsbyggnadskontoret@stockholm.se

YTTRANDE
2021-11-22

Angående detaljplaneförslag för Yxan 4, fastigheten Yxan 4 m.fl., Södermalm, S-Dp 2016-14530

Sammanfattning av Samfundet S:t Eriks synpunkter

Samfundet S:t Erik avstyrker mycket bestämt större delen av det aktuella planförslaget. Förslaget bör omarbetas och vidareutvecklas med förutsättningen att samtliga murar som omgärdar kv Yxan bevaras då dessa tillsammans bildar ett helt unikt stadsrum. Den nybyggnation som föreslås i kv Yxan måste minskas. Ett bevarande av Enkehuset från 1960-talet förordas från Samfundet S:t Eriks sida. Det föreslagna lamellhuset i slänten nedanför kv Gnejsen och stadsvillan vid Skinnarviksringen kan i princip accepteras.

Planförslaget

Syftet med detaljplanen är att i norra delen av Högalid, i kv Yxan och på mark omedelbart norr om kv Gnejsen, möjliggöra uppförandet av totalt 274 bostäder, varav 70 utgörs av vårdboende. Det är dels Stiftelsen Borgerskapet som vill utveckla sin verksamhet, dels en privat byggherre som avser att här bygga bostäder. Merparten av bostäderna avses bli hyresrätter (inklusive vårdbostäderna), endast 23 är bostadsrätter. De nya byggnadernas bottenvåningar planeras för verksamheter av olika slag. Grundförutsättningen för nybyggnationen är att merparten av de bitvis mycket höga stenmurar som omger hela kv Yxan rivs. Även det så kallade Enkehuset med sin länkbyggnad, uppfört på 1960-talet, rivs. Det gamla Gubbbuset bevaras exteriört men byggs om invändigt för vårdboende och i planen bekräftas befintlig kyrkoverksamhet. Söder om kv Yxan uppförs ett lamellhus med bostäder på del av Kristinehovsgatan och parkmark. I samband härmed försvinner en del av muren mot Högalidsgatan och den nordligaste delen av Kristinehovsgatan, idag en backe som leder ned mot Högalidsgatan, ersätts av en vändplan utanför kv Gnejsen 5. På Skinnarviksringen uppförs i dess västligaste del, norr om kv Marmorn och i slänten mot norr, en stadsvilla med tio bostäder.

Områdets tillkomsthistoria. Kulturhistoriska, gröna och stadsbildsmässiga värden

Söder om och utanför planområdet ligger Kristinehovs malmgård (kv Graniten 28), uppförd på slutet av 1700-talet för grosshandlaren G F Diedrichsson. Genom en donation inrymde den lilla anläggningen, komplett med manbyggnad och två flyglar, från 1816 fram tills det nya Borgarhemmet i kv Yxan invigdes 1908, fattigvård för äldre borgare. Med sitt ursprung i det sena 1700-talet då Södermalm ännu var ren landsbygd och den senare funktionen som "gubbbus" är malmgården en viktig del av områdets historia. Med sina välbevarade exteriörer och gröna gårdsmiljö utgör den också en betydande ingrediens i stadsbilden. Kristinehovs malmgård är blåklassad av Stockholms stadsmuseum.

På malmgårdens mark uppfördes 1908 efter Gustaf Wickmans ritningar det nuvarande Borgarhemmet som äldreboende för män, "gubbar", i en för tiden typisk institutionsarkitektur i nybarock. Gubbbuset placerades uppe på en plåtå i ett triangulärt format kvarter, omgivet av

Högalids-, Varvs- och Heleneborgsgatorna. Nivåskillnaderna mot omgivande gator togs om hand av höga cyklopmurar av granit, uppförda med mycket stor precision. Murarna, som också ritades av Wickman, uppfördes i flera etapper under åren 1902–07 och är av varierande höjd, som mest omkring 8 meter höga. De är krönta av ett gjutjärnsstaket från samma tid. Den ursprungliga trädgården/promenadparken som bredde ut sig kring anläggningen var också komponerad av Gustaf Wickman men förändrades delvis av landskapsarkitekten Erik Anjou på 1960-talet. Parkens östra del är bevarad till sin utbredning och har anpassats och utvecklats för verksamhetens behov. I väster och norr kröns stödmuren av hamlade lindrader. Borgarhemmets gubbbhus har grönklassats av stadsmuseet.

När det tidigare Enkehuset på Norrtullsgatan lades ned på mitten av 1960-talet ersattes detta 1965 av en byggnad, placerad strax väster om Gubbbuset i kv Yxan. En lägre länkbyggnad med bland annat matsal förband dem båda. Enkehuset, ritat av den estlandsfödde arkitekten Voldemar Karilaid, har stora arkitektoniska kvaliteter i ett modernistiskt formspråk med påkostade, gedigna material som fasad av rött mönstrat tegel, balkongfronter och burspråk klädda med marmor samt takfot av koppar. Exteriören är välbevarad men har inte klassificerats av Stockholms stadsmuseum. Nämnas kan att strax intill, i kv Gnejsen 5 med adress Kristinehovsgatan 1, ligger Borgerskapets Nya Christinehof, ett äldreboende kopplat till Enkehuset, arkitekt Ernst Grönwall.

På Heleneborgsgatans norra sida, i kv Stämjärnet och Hyveln, ligger en rad bostadshus från 1910- och 20-talen, alla grönklassade av stadsmuseet. Söder om Skinnarviksringen, i kv Marmorn, ligger HSB:s storslagna funktionalistiska bostadskvarter från tidigt 1930-tal ritat av Sven Wallander. Hela kv Marmorn är blåklassat. Såväl bebyggelsen i kv Stämjärnet och Hyveln som Marmorn ligger utanför planområdet men omnämns här då de utgör en viktig del av områdets många årsringar och indirekt påverkas av det aktuella planförslaget.

Samfundet S:t Eriks synpunkter på planförslaget

Områdets olika nivåskillnader, storskaliga murverk och bergsskärningar är viktiga historiska och karaktärsskapande stadsbyggnadselement som berättar om Södermalms stadsutveckling efter det sena 1800-talets Lindhagenplan och de möjligheter som Nobels dynamit skapade. De imponerande cyklopmurar som omger hela kvarteret Yxan är unika i sitt slag. Området i sin helhet kondenserar en samhällshistorisk, arkitekturhistorisk och landskaplig berättelse om hur Södermalms bergiga och svårbemästrade topografi bearbetats, förstärkts och respekterats.

Samfundet S:t Erik noterar att i den Kulturmiljöutredning som gjorts inom ramen för projektet på uppdrag av beställaren ("Känslig- och tålighetsanalys") är murarna överhuvudtaget inte omnämnda, vilket är anmärkningsvärt. I den Konsekvensanalys som också genomförts skriver man emellertid att "Muren är ett imponerande byggnadsverk med få motsvarigheter". Trots detta är analysens slutsats att de omfattande rivningarna av murarna i kv Yxan kan accepteras i och med att "den bevaras där den är som högst och mest karaktärsfull." Detta finner Samfundet S:t Erik mycket inkonsekvent och hävdar bestämt att den föreslagna rivningen av större delen av kv Yxans murar innebär en helt oacceptabel förändring av områdets mycket speciella karaktär och att ett viktigt kulturarv därmed går förlorat. Det samlade bebyggelseförslaget innebär även en stor och negativ påverkan på det rumsliga sambandet mellan Högalidsparkens bergspark och den historiska institutionsparken. Den framskjutna byggnadskropp som ersätter Enkehuset bryter ett viktigt visuellt samband mellan Högalidsparken och Gubbbusparken. Gubbbusets trädgård försvinner till stora delar och ersätts med kvarterbebyggelse vilket gör att det visuella sambandet mellan områdets tre karaktäristiska landformer, Heleneborgsgatans klippformation, kv Yxans ursparade topografiska landskapsfragment och Skinnarviksbergets klippa, bryts.

Kvarter 1:

Hus A: Samfundet S:t Erik är positiva till att Gubbhuset byggs om invändigt för att fortsättningsvis kunna fungera som äldreboende. Ett funktionellt och levande kontinuitetsvärde bevaras därmed. I planbeskrivningen står det att planen skall bekräfta den kyrkliga verksamheten i Gubbhuset, vilket Samfundet S:t Erik också finner positivt. Det kan dock konstateras att någon sådan användningsbestämmelse inte återfinns på plankartan, vilket i praktiken innebär att det är fritt fram att använda kapellet till vad som helst, trots de skyddsbestämmelser som samtidigt införs.

Hus B och C: Grundförutsättningen för denna nybyggnation är att en stor del av kvarterets murar rivs vilket är helt oacceptabelt. Samfundet S:t Erik anser att murarna skall bevaras liksom Enkehuset med sin välbevarade och påkostade arkitektur från mitten av 1960-talet. Möjligen skulle Enkehuset kunna "tåla" en påbyggnad med en våning för att därmed möjliggöra ett mindre tillskott av bostäder. En betydligt mindre byggnadsvolym, med en placering öster om Gubbhuset som en pendang till Enkehuset från 1960-talet, skulle enligt Samfundet S:t Erik möjligen kunna accepteras. Det är dock av vikt att kvarterets "spets" i öster lämnas fri.

Kvarter 2:

Föreslaget lamellhus på del av Kristinehovsgatan kan accepteras. Visserligen kommer inte den idag dramatiska bergsskärningen att synas från gatan men den lämnas av allt att döma i stort orörd. En del av muren på Högalidsgatans södra sida rivs för att ge plats åt den nya byggnaden. Just detta murparti är från 1930-talet med en något enklare utformning än murarna i kv Yxan och utgör inte en lika viktig del av stadsbilden som dessa. Rivningen av muren här kan därför accepteras. Den föreslagna byggnaden har getts en form och mått som anknyter till byggnaden söder därom i kv Gnejsen 6.

Kvarter 3:

Föreslagen stadsvilla i västra änden av Skinnarviksringen kan i princip accepteras. Den är väl anpassad i terrängen liksom övriga stadsvillor längs gatan. Stadsplanemönstret med stora villor som kantar gatans norra sida med utsikt ut över vattnet fullföljs med den föreslagna byggnaden, vars nockhöjd dock bör minskas något så att den ej överstiger grannhusets (kv Dolomiten 3).

Det framgår ej av planbeskrivningen hur många bostäder det i dagsläget finns i befintlig bebyggelse inom planområdet. Samfundet S:t Erik anser att det borde vara möjligt att i beskrivningen utläsa antalet nytillkomna bostäder då detta bör ställas mot de mycket stora förändringar av stadsbilden som ett genomförande av planförslaget skulle innebära.

Samfundet S:t Erik anser att planförslaget måste omarbetas helt i de delar som berör kv Yxan med utgångspunkten att de imponerande murarna bevaras liksom Enkehuset med sin välbevarade och påkostade arkitektur från mitten av 1960-talet. Stora stadsbildsmässiga, kulturhistoriska och arkitektoniska värden går förlorade genom planförslagets föreslagna rivningar och nybyggnationen i just kv Yxan. Förslaget innebär i denna del en oacceptabel förändring av ett sammanhållet stadslandskap som kondenserar berättelsen om Södermalms stadsbyggnadsutveckling under 1800-talet och även påverkar det offentliga rummet mycket negativt. Med de omfattande rivningarna är förslaget inte heller acceptabelt ur hållbarhets-synpunkt.

För Samfundet S:t Erik

Monica Andersson
Ordförande

Suzanne Lindhagen
Styrelseledamot

Jonas Berglund
Styrelseledamot